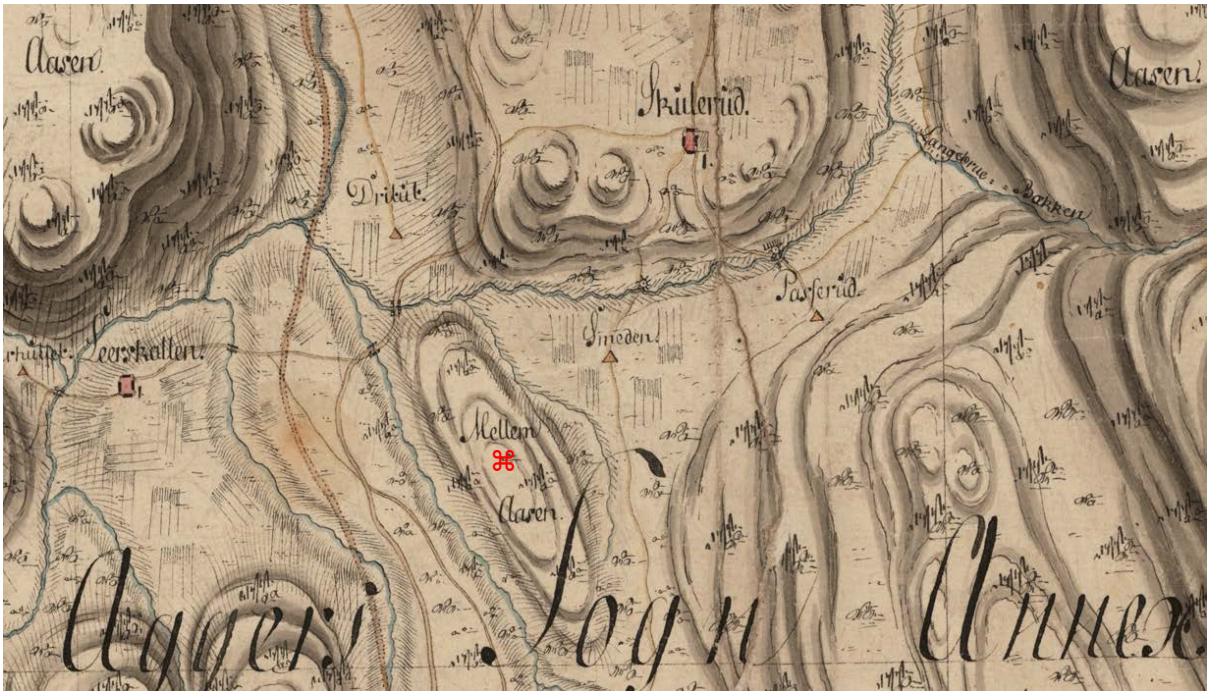

Bygdeborgen på Midtåsen ved Skullerud – ledd i forsvaret av gårdene rundt Østensjøvannet?

Tekst og foto: Leif-Dan Birkemoe

Bygdeborger er forhistoriske anlegg vi finner på grunnfjellsknauser mange steder i landet. Disse har i lang tid vært omfattet av mystikk samtidig som forskere har forsøkt å finne ut hvorfor de ble bygget og til hvilket formål. På en kolle rett opp for Skullerudkrysset er det rester etter en slik bygdeborg, kort omtalt i Rundt vannet nr. 18 etter en befaring 28. mai 2020. Vi skal i det følgende se litt nærmere på hva vi har funnet ut om funksjon og datering.

Kartet fra 1800 viser ferdelsesveiene fra Østensjøvannet mot Midtåsen eller Mellemaasen som stedet heter på kartet. Vinterveien kommer ned fra Langmosen, mens sommerveien kommer ned fra høydene ved Langerud. Veiene møtes der de krysser Ljanselva. Veien går videre på vestsiden av Midtåsen. Dagens offisielle navn er Vinterveien. Midtåsen markert med ☒. - Kartverket, rektangelkart 15c-5-vest_1800.

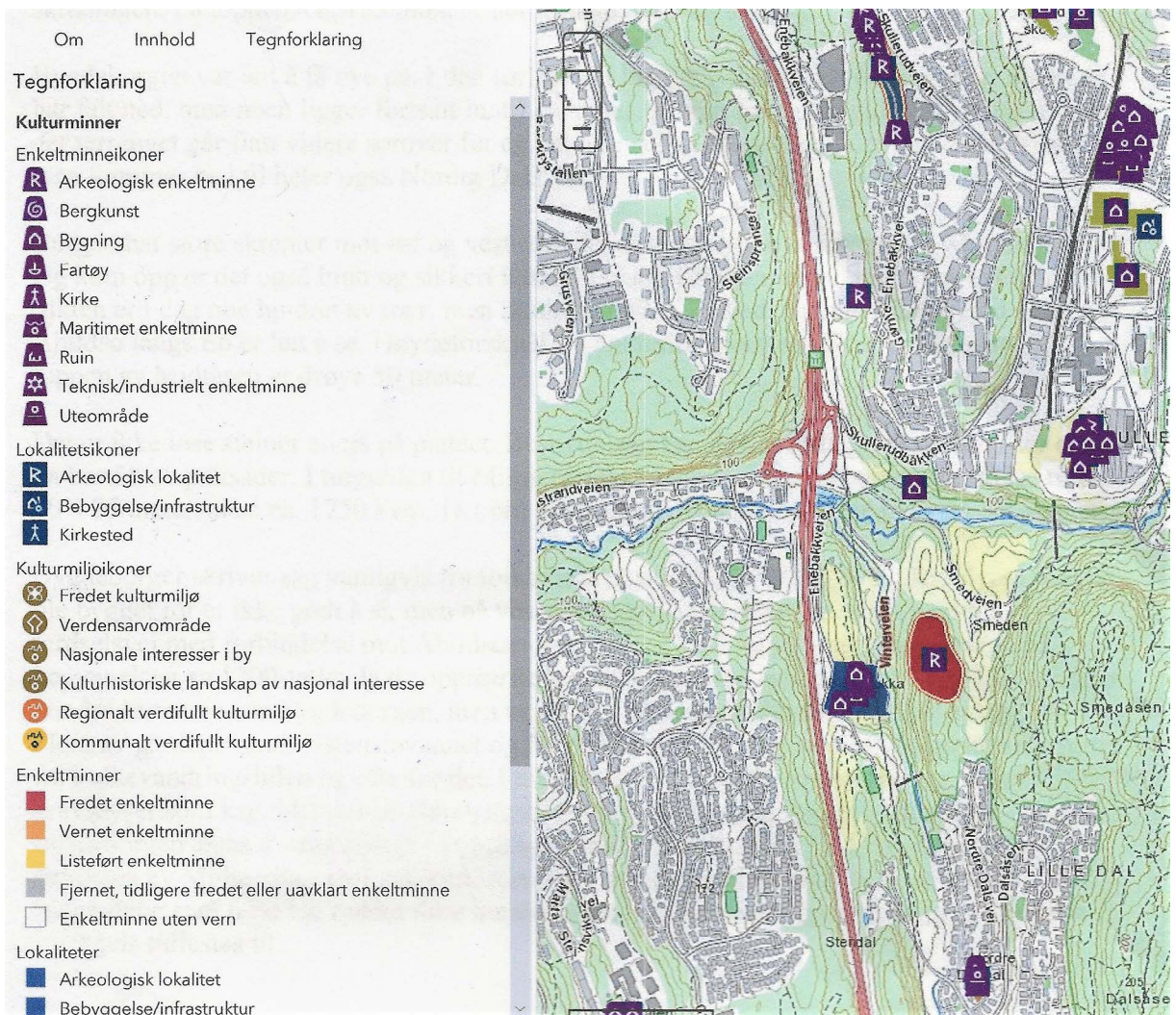
Slike bygdeborger finnes over hele Europa. I Sverige er det ca. 1400. I Norge finnes det rester etter ca. 400 bygdeborger spredt over hele landet så langt mot nord som Harstad i Troms. Flest er det på Østlandet og Sørvest-Norge. I Oslo er det registrert 10-12 anlegg. Inkluderer vi tidligere Akershus fylke er det ca. 35 anlegg.

Masteroppgave om bygdeborger i Vestfold

Anlegget på Midtåsen er registrert i kulturminneregisteret Askeladden, men det er ikke gjort arkeologiske undersøkelser eller gjennomført landskaps- eller lokaliseringsanalyser, så langt

vi er kjent med. Incitamentet til å gjøre et forsøk på å beskrive anlegget nærmere oppsto etter et seminar Norsk Arkeologisk Selskap arrangerte i professorboligen til UiO i februar 2018 der arkeolog Christan Henrik Lindh holdt et foredrag basert på sin mastergradsoppgave om bygdeborger i Vestfold. Oppgaven var også en oppdatering av forskningen om bygdeborger. Etter foredraget og på bakgrunn av masteroppgaven sa Christian Henrik Lindh seg interessert i en befaring til Midtåsen for å plassere dette anlegget inn i den systematikken han hadde brukt for å analysere Vestfolds 53 bygdeborger. Opp-

Kartet fra Kulturminneregisteret Askeladden har bygdeborgen avmerket. Vinterveien på vestsiden av Midtåsen.

gaven trakk også inn en rekke analytiske beskrivelser av bygdeborgere andre steder i Norge i et forsøk på å kartlegge fellestrekk.

I tillegg fikk vi med oss arkeologistudent Joachim Gabrielsen som hadde besøkt bygdeborgen på Midtåsen mange ganger. Professor Frode Iversen ved Kulturhistorisk museum, UiO, deltok på en befaring i mai 2020. Da var også historielagets arkeolog Frode Ciljan Jakobsen med. Det som trekkes frem i denne artikkelen er basert på en samlet vurdering etter flere befaringer, masteroppgaven til Christian Henrik Lindh og analyser i forskningslitteratur som belyser samfunnsforhold, særlig i romertid/folkevandringstid. La oss med en gang si at arkeologene i dag ikke har en fullstendig forståelse av byg-

deborgere. Mye forskning gjenstår.

Pioneren

Vitenskapeliggjøringen av slike anlegg kulminerer med professor Oluf Ryghs artikkel Gamle Bygdeborge i Norge i 1882. Som pioner bak begrepet «bygdeborg» sammenfatter han kunnskapen om disse kulturminnene. Fordi bygdeborgere ikke nevnes i sagalitteraturen antar Rygh at de er anlagt i vikingtid (800-1030 e.Kr.). Tilfluktstankegangen blir tidlig en vanlig tolkning. Først med professor Haakon Shetelig (1877-1955) i 1925 blir strategisk-militære teorier om bygdeborgenes funksjon virkelig populære. Slike tolkninger har vært gjeldende siden Shetelig og frem til i dag.

Bygdeborglokalitetenes form og struktur, morfologi

Et fellestrekk ved norske bygdeborger er lokalisering til grunnfjellsknauser, med noen få unntak. Murene er alltid tørrmurer, uten binde-middel. Dette gjelder også Midtåsen. Anleggene varierer i størrelse og form, fra små platåer på noen hundre m², til arealer på flere tusen m². Midtåsen-platået er ca. 75x40 meter, rundt 3000 m². Sammenlignet med anleggene i Vestfold som er inndelt i åtte størrelsesgrupper, kommer Midtåsen i den minste størrelsesgruppen 1300-10 000 m² for 25 anlegg, altså omtrent halvparten av bygdeborgene. Midtåsen-anlegget kan vi trygt si er i området liten til middels størrelse. Lengden på muren i denne Vestfold-gruppen er gjennomsnittlig 65 meter mur. Det er vanskelig å anslå Midtåsenanleggets lengde på muren pga. utrasing, men Riksantikvaren har antydnet ca. 35 meter i beskrivelsen i Askeladden. Tar vi inn et større antall bygdeborger i Norge, totalt 94 (ca. 18 % av Norges bygdeborger), får vi et gjennomsnittlig areal på 16 700 m². I denne sammenligning blir Midtåsen liten.

Lokalitetenes platåer deles grovt inn i jevne og kuperte. Jevne platåer med revner og forsenkninger gir ly og beskyttelse, og danner romvirkning. Et oppstykket platå med flater gir

bedre ly for telt og evt. bygninger. Midtåsens platå må karakteriseres som jevn, dog med noen knauser og flyttblokker i nord.

Anleggene orienteres ofte i åsryggenes lengderetning: Så godt som $\frac{3}{4}$ av alle lokalitetene i Vestfold er orientert innenfor N-S og NNW-SSØ. Bare fem anlegg i Vestfold orienteres Ø-V. For Midtåsen er det klart N-S.

Byggematerialet i muren

Murenes konstruksjoner er ofte ikke undersøkt. Enkelte anlegg har godt bevarte murer, men materialet er stort, uensartet og stedvis så sammenrast at det er uråd å vurdere opprinnelig form. Som sammenraste fremstår flere murer mer som ur. Vi må nok erkjenne at Midtåsens murer på flere steder kommer i den kategori.

Det er derimot mulig å si noe om sammensetningen av murene ut fra type steinmateriale. Murer består hovedsakelig av bruddstein, gjerne lokalt brutt, eller morenestein.

På Midtåsen er det nok mest bruddstein i tørrmurskonstruksjon. I Vestfold er bruddstein også mest benyttet. Bruddstein kan lettere stables i høyden.

Arkeolog Christian Henrik Lindh står på murrestene av bygdeborgen på Midtåsen 14. oktober 2019.

Befaring til bygdeborgen på
Midtåsen 14. oktober 2019.
Fra venstre Joachim Gabriel-
sen, Frode Ciljan Jakobsen og
Christian Henrik Lindh.

Murrester mot vest.

Murrester mot øst.

Konstruksjon og byggemateriale setter ofte begrensninger for dateringsmuligheter. I en jordvoll er det lettere å finne materiale for datering. I motsatt fall må dateringer fra mulige kulturlag inne på platået gjennomføres. Det må her understrekes at det ikke er foretatt noen undersøkelser av muren på Midtåsen. Heller ikke hvor bruddstein kan være hentet fra, selv om det er sannsynlig at den er lokal.

Det var ikke mulig å fastslå om palisader har vært benyttet der det ikke er rester av mur. Heller ikke om det var reist palisader på toppen av murene. f.eks. tettstilte spisse tømmerstokker, plassert på skrå med spissen utover. Om det er rester fra slike trematerialer må undersøkes, slik man tolket spor av treverk på bygdeborgen Hunn, Østfold. (Nikolay nr. 57/1 – 1992).

Antall murer

Antall indre og ytre murer kan belyse hvordan et anlegg ble benyttet, eller oppfattet utad. To eller flere murer kan vurderes som ekstra sikkerhetstiltak for høyder som ikke kunne forsvares med én. Det kan være murer flere steder rundt platået. Måten murene er plassert i forhold til hverandre, avgjør om er de enkle eller doble. Beregningene av antall ytre og indre murer viser hvordan murene ligger i dag: Hele 28 lokaliteter har enkel mur, mens 23 lokaliteter har do-

ble murer, skriver Christian Lindh om murene i Vestfold. På Midtåsen er det ikke antydning til mer enn en mur, bortsett fra på sørsiden som har et flatt terreng helt inn mot selve platået. På befaringene ble dobbel eller ytre mur diskutert som en mulighet. Det er lite trolig at evt. angriper kunne bevege seg helt inn på bygdeborgen uten ekstra sikring. Slik steinene er rast ut kan det tyde på en ytre mur eller en annen form for hindring.

Vannkilde på platået

Tilgang til ferskvann på platået antas å ha vært en viktig forutsetning for bygdeborger, særlig trekkes dette frem som nyttig for langtidsopphold. Premisset er en så godt som væruavhengig kilde til vann for lengre perioder. Etter opplysninger i Askeladden og gjennom egne befaringer kan 27 anlegg i Vestfold sies å ha tilgang til vann direkte på platået, uttaler Lindh. Situasjonen er derfor at omtrent halvparten av lokalitetene mangler dette kriteriet. På Midtåsen er det ikke oppdaget noen myrhull eller forsenkninger i terrenget som naturlige «brønner». Derimot kan det være en mulighet for vann noe lenger i sør, men utenfor platået.

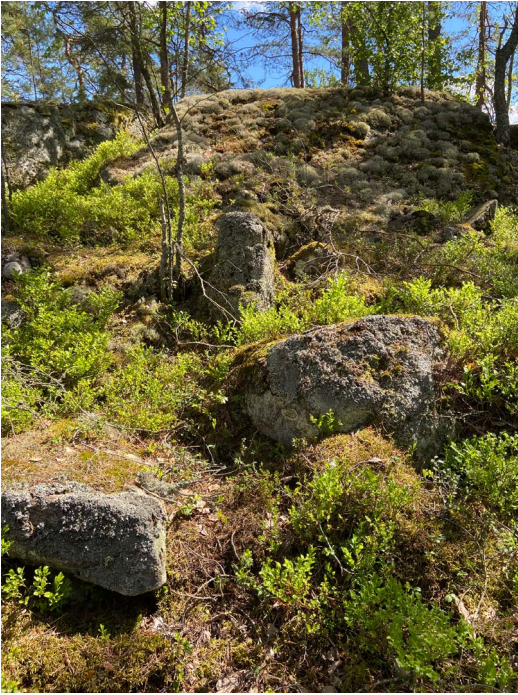
Gjenstandsfunn

Det er funnet få gjenstander i Vestfolds bygdeborger, og dette speiler situasjonen for resten

Platået på toppen var beskyttet av tørrmurer.

På vestsiden er det stein som har rast nedover skråningen.

av landet. Bygdeborgene flest har ikke dype kulturlag som virker konserverende, selv om det kan dannes enkelte tynne sjikt på platåer, forteller Lindh.

For å gjøre et forsøk på avdekking av mulige løsfunn ble det arrangert et prøveprosjekt med metalløkning 7. november 2019. Christian Størmer, med mangeårig erfaring fra metalløkning, ble engasjert. Byantikvaren i Oslo ble varslet og tillatelse innhentet med klar beskjed om ikke å grave dersom vi fikk utslag. Hele platået ble gjennomløst. Ved ett punkt var det utslag. Christian Størmer mente det kunne være alt fra sølvpapir til noe som lå et stykke ned i jorda.

Godt utenfor platået ble det også søkt. Da fant vi hylsteret til en signalpatron. Dermed en norsk mynt – 1 krone fra 2010 – på 10-15 cm dybde!

Mot sør er terrenget flatt. Her har det trolig vært forsterkninger, kanskje en dobbelt mur som har rast sammen. Fra venstre Frode Iversen og Frode Ciljan Jakobsen.

Aldersdatering

Det er ikke gjort funn som gir grunnlag til å aldersbestemme anlegget på Midtåsen. Undersøkelser blant Vestfolds bygdeborgere ga to funnlokalteter med mulighet til datering. På bygdeborgen Kjellås ved Sande ble det gjort et funn som antydte eldre jernalder (500 f.Kr.-500 e.Kr.). En prøve fra vollen ble C14-datert til førromersk jernalder frem til romertid (500 f.Kr. – 400 e.Kr.). Disse to dateringene stemmer overens. En annen bygdeborg, Frestisåsen ved Tønsberg, gir datering til romertid (Kr.f.-400 e.Kr.). Om dette kan overføres til Midtåsen-anlegget skal vi se nærmere på ved å presentere landskapet og kulturminnemiljøet rundt Midtåsen og bruke det som en del av det kontekstuelle materialet, slik det ble for bygdeborgene i Vestfold. Bygdeborgene i Norge behøver ikke være anlagt på samme tid.

I tidsskriftet Nicolay nr. 57/1 1992 skriver konsulent Kjellaug Hov, Universitetets Oldsaks-samling, i forbindelse med den nyoppdagete bygdeborgen ved Maridalsvannet høsten 1991, at mindre undersøkelser innen selve borgområdet har gitt dateringer til romertid/folkevandrings-tid. I den sammenheng viser hun til C14-prøver fra 7 bygdeborgere i Södermanland, Sverige, som støtter teorien om overgangen romertid/folkevandringstid, 0-400/400-550. Senere er de ombygde og brukt til forskjellige tider. Fosfatprøver som ble tatt viste høye verdier, en metode som

Mot nordøst Skullerud gård. I forkant Smeden. I det fjerne skimtes radarkuppelen på Haukåsen, høydedraget før Elvåga.

Fra Ryen varde/Brannfjellet mot øst er Østensjø og Abildsø gård godt synlig. I sør er det rett linje til Midtåsen. Vi kan ikke se bort fra at det var en varde også på Midtåsen.

Bildet er tatt fra vestsiden av Elvåga ved Dalbak, like sør for Mariholtet, der middelaldergården Elvåga Guddalr – Elvåga Guddalen - trolig har ligget. I Eddadiktningen er Elvåga grensen mellom menneskenes og jotnenes verden. Jotnene var overnaturlige vesener med lange tradisjoner i nordisk folketro. Dit skulle man ikke dra. Slik var trolig oppfatningen da bygdeborgen på Midtåsen var i drift.

Veien vest for Midtåsen har navnet Vinterveien etter den gamle ferdssveien.

brukes til å påvise eldre boplasser. Dette burde bevise lang tids bruk.

Midtåsens beliggenhet og lokaliseringsfaktorer

Midtåsen tilhører Østmarkas grunnfjellsområde med mange forkastninger, koller og knauser. Som utgangspunkt for en landskapsanalyse er det naturlig å vurdere utsyn eller siktlinjer fra plataået og om man fra et annet sted har innsyn til Midtåsen-plataået. Hvor offentlig kan man betrakte bygdeborgen eller hvor bortgjemt og privat er beliggenheten. Nærhet og synskontakt med andre anlegg er aktuelt å beskrive. Og i hvilke landskapstyper disse anleggene ligger i.

Dette var faktorer som ble viet en del tid under befaringsene, ikke minst når det kanskje er 1500 år fra den gang anlegget var i bruk. Hvordan skal vi tolke det vi ser visuelt i dag i motsetning til landskapsbildet like etter vår tidsregnings begynnelse?

Siktlinjer kan også være viktig i forsvarssammenheng. Det kan heller ikke sees bort fra at det var en varde på Midtåsen med sikt mot Ryen varde som varslingspunkter med tenning av bål om fiendtlig anfall mot bl.a. folkene på gårdene rundt Østensjøvannet. Fra Ryen varde og Brannfjell kan man både se Midtåsen og gårdene Østensjø og Abildsø.

Midtåsens plataå ligger 150 moh. Skullerudkrysset har en beliggenhet på ca. 100 moh, altså en

høydeforskjell på rundt 50 meter fra nærmeste omkringliggende landskap når vi ser bort fra naboaåser. Det er godt utsyn i alle retninger, unntatt mot syd slik dagens vegetasjon fremstår. Smedåsen (175 moh.) er nærmeste ås ca. 300 meter rett øst, noe høyere enn Midtåsen. Derfra vil man greit kunne se over til bygdeborgen. Trolig for langt til å skyte treffsikkert med pil og bue. Lambertseterplataået i nordvestlig retning har en høyde på 167 moh., men her er avstanden 500-600 meter. Midtåsen eller Mellomåsen, som benyttes på eldre kart, ligger mellom Smedåsen og «Bakkeløkkaåsen».

Midtåsens lokalisering N-S gir god sikt mot nord, i alle fall litt ned i skråningen, dvs. mot Østensjøvannet, 105 moh. Avstanden til selve vannet er ca. 2 km, men kan ikke sees, til det ligger innsjøen lavt i terrenget, i Østensjødalen som er den grunnleggende faktor for bosettingen. Matjorden er dannet på marine leiravsetninger da isen trakk seg tilbake ved istidens slutt.

Heller ikke Østensjø gård (gnr. 146) på østsiden av vannet eller Abildsø gård (gnr. 160) på vestsiden kan sees. Begge disse gårdene var trolig bebodd før år 800. Tallberget, 157 moh., nord for Abildsø gård kan skimtes. Helt i nord kan, som nevnt, Ryen varde og Brannfjell skimtes, 205 moh. Nærmeste gård i nordøst er Skullerud gård (gnr. 168). Mot sydvest har vi Bakkeløkka gård, bruk nr. 2 under Leirskallen (gnr.180) og litt mer mot vest Nordstrandplataået og Munkerud gård, (gnr. 181), i dag ikke synlig fra bygdeborgen.

Gårdene Nordre og Søndre Dal (gnr. 169) ligger rett sør for Midtåsen. Her finner vi også Brenna husmannsplass under Dal (bnr.2), nå småhusbebyggelse. Mortensrud (gnr. 179) og Lofsrud (gnr. 178) ligger også i nærheten.

I øst-vest retning renner Ljanselva fra Nøklevann, gjennom Skullerudkrysset, Leirskallen, via Hauketo og videre mot Bundefjorden.

Langs Ljanselva nedstrøms Skullerudkrysset må middelaldergårdene Leirskallen (gnr. 180),

Hauketo (gnr.186), Ljabru (gnr. 184) og Ljan (gnr. 185) nevnes. På høyden vest for Midtåsen har vi allerede nevnt Munkerud (gnr. 181), trolig drevet av munkene på Hovedøya. Disse gårdene kan ha hatt tidlig bosetting, noen kanskje før år 1000. I kulturminneregisteret er det flere arkeologiske bosettingsfunn langs Ljanselva, særlig nær utløpet av Ljanselva ved Fiskevollbukta. Distansen i luftlinje fra Midtåsen til fjorden er ca. 3 km.

Langs Ljanselva oppstrøms var det trolig rundt Nøklevann fem gårder som kan ha vært ryddet i middelalderen. Rustad, Bråten, Skraperud, Jørgensrud og Bremsrud. Ved Elvåga har vi skriftlig dokumentasjon på en middelaldergård. Disse gårdene kan ha ført til en viss ferdsel i middelalderen, men lite nyryddet etter Svartedauden.

Ferdelsveier

Foten av Midtåsen ligger inntil «Vinterveien» i vest som ble offisielt veinavn i bydel Søndre Nordstrand fra 1985, turvei langs Dalsbekken sør for Ljanselva til Klemetsrud. Vinterveien er en delstrekning på veifaret som kommer fra Østensjøvannet og myrområdet Langmåsan, beskrevet i Sverre-sagaen, nå kalt Abildsømyra.

Sommerveien er registrert ved Skøyengårdene (nå Skøyen allé) over Østensjø gård (nå Val-

borgs vei), forbi Bogerud gård, via Rustadsaga og videre gjennom Østmarka til Enebakk kirke. Valborgs vei over Østensjø gård er av byantikvaren merket med skilt som bl.a. forteller at veien er dokumentert i skriftlige kilder fra 1100-tallet, men den kan trolig dateres tilbake til jernalderen. Vinterveien gjennom Østmarka avvek noe fra rideveien, med trasé over vann og myrstrekninger, på 1700 og 1800-tal-

Byantikvaren har satt opp skilt ved den gamle ferdselsveien (nå Valborgs vei) fra middelalder/jernalder ved Østensjø gård.

*Christian Størmer med
metallsøker på platået på
Midtåsen.*

let gjerne kalt for Plankeveien, da hester med sleder i stort omfang fraktet planker fra sagene i Enebakk til bordtomtene i Kristiania. Veien over Østensjø gård har avgreninger til Bogerud, Langerud og Skullerud med forbindelse til sommerveien som kom fra Abildsø. Ved Ljanselva møtes sommer og vintervei. Det er flere veifar med forgreninger både på øst- og vestsiden av Østensjøvannet.

Vi fikk dermed to markante veitraseer. Sommerveier gikk høyere i terrenget, vinterveier over myrer og vann. Det gikk også en gammel ferdselsvei på østsiden av Midtåsen som knyttet området ved plassen Smeden under Skullerud til Dal gård. Generelt må vi kunne si at veisystemet utviklet seg i takt med rydding av nye gårder. Det omfattende veinettet i området mente Reidar Fønnebø i boka Oldtidsveier, slep og kongeveger, hadde forbindelse med bygdeborgen på Midtåsen.

Midtåsen i det arkeologiske landskap

Kulturminnebasen Askeladden har en rekke registreringer langs gamle ferdselsveier, eller i nær tilknytning til disse, som forteller om bosetting i den periode vi kan anta at bygdeborgen var i drift. Jernaldergraver er vanligste kulturminne, hvorav for noen har vi datering basert på C-14 analyse. Vi tar her med de vik-

tigste, men også noen typologiske.

Nord for Midtåsen

Ved Skøyen allé 12-14, gnr. 144, bnr. 1651/1672 åpnet Byantikvaren i 2014 7 sjakter, hvor det ble gjort funn i to av sjaktene i form av fire kokegropene. C14 analyser daterer tidsspennet for kokegropene fra 435- 945 e.Kr., det vil si yngre jernalder og tidlig vikingtid, men byantikvaren velger å tidsbestemme til jernalder og vikingtid, fordi kokegropene identifiseres som enkeltminner under jernaldergravens lokalitet ID76651, ca. 15 meter nord for kokegropene. (Byantikvarens saksnummer 13/1787).

I 2010 gjennomførte Byantikvaren en registrering i Peter Aas vei 33. Det ble påvist en ildgrop/ildsted (ID141012) datert til romertid (0 – 400 e.Kr.) som viser at det har vært bosetting over lengre tid når det sammenlignes med funnene i Skøyen allé 14. Avstanden er ca. 150 meter mellom de to funnsteder. På Nordre Skøyen gård, nordvest for Peter Aas vei 33, er det registrert en gravhaug (ID76650) fra jernalder. Gravhaugene, kokegropene og ildstedet/ildgropen ligger alle på samme høyderagg, rundt 145 moh. Disse må sees i sammenheng med hverandre og vitner om utstrakt aktivitet i området i jernalderen. Byantikvaren legger til at den gamle oldtidsveien mellom Enebakk og Oslo har gått i

samme trasé som dagens Skøyen allé. Altså med forgrening forbi Midtåsen.

Tallberget og Eikelunden

På Tallberget vest for Østensjøvannet er det et jernaldergravfelt (ID 41902-1) med 5 sikre graver og flere usikre. Nordvest for gravfeltet er det samlet mange steiner, men det er ikke mulig å avgjøre hva dette er. Gravfeltet i Eikelunden (ID76664-1), en liten kolle vest for Tallberget, (i Askeladden kalt Skuronnveien – Tallberget 2), er det påvist tre sikre graver pluss en steinsetting. På en befaring med professor Heid Gjølstein Resi og konservator Kjellaug Hov fra Kulturhistorisk museum 1. november 2009, ble gravene i Eikelunden datert til jernalder, typologisk trolig fra 0-1000 e.Kr. Etter all steinen som var benyttet på Tallberget ble det antydnet at gravfeltet på Tallberget trolig var noe eldre, kanskje eldre jernalder, muligens inn i bronsealder.

Østensjø gård, gravhaug og løsfunn av steinøkser

Vest for hovedhuset på Nordre Østensjø er det en jernaldergravhaug (ID70412-1). Den er ikke arkeologisk undersøkt. Funn av steinalderøkser på jordene til Østensjø gård kan tyde på at det har vært drevet jordbruk ved Østensjøvannet fra yngre steinalder, omkring 2.500 år f.Kr.

I Håkon Håkonssons saga beskrives et slag på

Mjøsa i 1222 mellom birkebeinerne og ribbungene. Ribbungenes sveitehøvding Audun Austansjø falt i slaget. Det er derfor rimelig å anta at Østensjø gård var en storgård med innflytelse på denne tiden. Trolig også i lang tid før det omtalte slag.

Hulvei og gravfelt ved Langerud sykehjem

Over høydedraget ved Langerud sykehjem finner vi rester av en oldtidsvei til Enebakk, trolig med forbindelse til veifaret på vestsiden av Midtåsen. Langs veien er det et gravfelt med 9 gravrøyser (ID70418-1) fra romersk jernalder (0 – 400 e.Kr.). Dette ble opplyst på en vandring med arkeolog Tom Bloch-Nakkerud fra Kulturhistorisk museum 17. juni 1997. I Askeladden er det oppgitt bronsealder-jernalder.

På Søndre Langerud gård er det et gravminne (ID140220-1) datert til jernalder.

I 1998 ble det funnet to kullbiter i oldtidsveien nord for hulveien ved Langerud sykehjem som ble C-14 datert til 1070 +/- 65 år, altså på slutten av vikingtid (ref. Mydland 1998 i boka Oldtidveier, slep og Kongeveger av Reidar Fønnebø, 2004).

Nær toppen av Bakkehavnfjellet er det to gravrøyser fra jernalder (ID 169352-1) på vestsiden av stien/oldtidsveien som må antas å være del

Som en kuriositet krysser T-banen til Mortensrud Vintervegen og går gjennom Midtåsen.

*Sett fra sørsiden stiger
Midtåsen rett opp fra
bebyggelsen.*

av samme veistykket ved Langerud sykehjem.

Sør for Midtåsen

Kulturminnesøk fra Dal gård og sørover har registreringer av både stolpehull, kokegroper, dyrkingsspor og løsfunn, som vitner om både bosetting og aktivitet som kan knyttes til bygdeborgens funksjonstid. Det skal også ha vært gjort oldfunn på noen av gårdene (personlig meddelt av gårdbruker, men funn ikke innlevert). Veien videre sørover er godt beskrevet og har hatt forbindelse med veisystemet i Follo. Nærmeste registrerte bygdeborg i sør er Søndre Ås ved Rosenholm, på grensen mellom Oslo og Nordre Follo.

Etter Askeladden er det langt flere jernaldergraver i området rundt Østensjøvannet og langs ferdselsveiene nord for Midtåsen enn vi finner i området umiddelbart sør for Midtåsen. Gode jordbruksforhold er trolig den viktigste årsaken. Og med det mer rikdom, kanskje også makt.

Vest for Midtåsen

Middelaldergårdene i vest har langt fra like gode jordbruksforhold som rundt Østensjøvannet. I kulturminneregisteret er det flere arkeologiske bosettingsfunn langs Ljanselva, særlig nær utløpet ved Fiskevollbukta. Flere partier langs Ljanselva er noe kronglete, men

fullt fremkommelig, særlig i dag på godt anlagte stier. Adkomst til sjøen fra bygdeborgene var en viktig faktor å klarlegge i Vestfold. Distansen i luftlinje fra Midtåsen til fjorden er som nevnt ca. 3 km.

Øst for Midtåsen

Ljanselvas kilder er Lutvann, via Nøklevann og Skraperudtjernet med flere tilførselsbekker.

Som nevnt regnes det med at det var fem middelaldergårder rundt Nøklevann før Svartedauden: Rustad, Bråten ved Nøklevannsvika, Skraperud øst for Skraperudtjern, Jørgensrud og Bremsrud på østsiden av Nøklevann. Om tidligere bosetting vet vi ingen ting.

Ved Elvåga, vassdraget øst for Nøklevann, lå middelaldergården Elvåga. I den norrøne mytologien (Edda) fortelles det at jotnen Hyme bodde øst for Elvåga, som var grense mellom menneskenes og jotnenes verden. Elvåga-navnet, som er sammensatt av «él» (byge, i overført betydning strid, kamp) og «vágr» (sjø), er derfor utvilsomt svært gammelt og må være gitt av menneskene som bodde i Oslodalen. (Lokalhistoriewiki.no). Øst for Elvåga skulle man ikke gå. «Han bor aust for Elivåger, klokingen Hyme, ved himmelens ende», heter det i Hymeskvadet (strofe 5), i Eddadikt, etter bokmåloversettelsen til Ludvig Holm-Olsen, professor i norrøn

filologi.

I biskop Eysteins jordebok fra 1396, Den røde bok, er Elvåga Guddalr – Elvåga Guddalen - nevnt. Det antas at Mariholtet ble gjenryddet på ødegården Elvågas grunn. Vi kan spekulere på om navnet «Elvåga i Gudedalen», trolig et mytologisk navn, oppstått i en tid som vi finner igjen i Eddadiktingen. Fra Elvågas vestlige bredd så man over til en skummel utmark, grensen mellom den siviliserte verden og det ukjente, der jotnene bodde. Dessuten har Elvåga-vassdraget dannet grensen mellom Osloherad og Akershus fra de eldste tider. Det faller sammen med den eldste allmenningsgrense i øst.

Elvåga ligger ca. 4 km i luftlinje fra Midtåsen. Kan dagens gode turvei fra Skullerudkrysset til Gullsmeden ved Elvåga ha vært et gammelt veifar? Mariholtet ved Elvåga må også tas med i denne sammenheng med mulig veifar fra Nøkle vann. Bosetting før middelalder har vi ingen opplysninger om, annet enn fra Eddadiktingen.

I boka om Nordre Skøyen hovedgård gjennom 600 år er det antatt at utmarken til gården strakte seg over Haukåsen, dvs. mot Elvåga. Tanken om at gården Elvåga ble reist i Skøyen gårds utmark i førkristen tid virker ikke usannsynlig. På slutten av 1600-tallet fikk Skøyen tilleggsjord fra gårdene Østby og Solberg vi ikke kan stedfeste hvor lå. Dersom gården Solberg har navn etter det som antas å være «solbergingsstedet» for urgården Skøyen kan man se dette i en rituell kontekst. Navnet Skøyens første ledd er uavklart, mens siste ledd henviser til at det er en «vingård», altså en gård muligens fra begynnelsen av vår tidsregning. En omdiskutert teori er at førsteleddet i Skøyen henviser til den norrøne guden Skade, vinterens, jordens og jaktens gudinne.

I Eddadiktingen, særlig i heltediktene, møter vi historiske personer fra folkevandringstiden og romertiden som vitner om kulturelle forbindelser med land i det sentrale og sørlige Europa. Folk i Norden på den tiden var germanere med et språk som trolig gjorde kulturutveksling mu-

lig. Likhet i verseformen i diktningene taler tydelig om kontakt og impulser. (Germanerne, Mytene, historien, språket av professor Tore Janson). Opplysningen av det vest-romerske rike på 400-tallet var en urolig periode. Anlegg av bygdeborger i den tiden virker sannsynlig.

Lokalt aristokrati

I Bind 4 av Spydeberg Bygdebok, med undertittel Istid til Opplysningstid, utgitt i 2019, av Per Kristian Skulberg har betraktninger om bygdeborger i Østfold som bygger opp under det som er utredet om Midtåsen. Under kapittelet Rituelle landskap bringes det imidlertid inn et nytt element. En av Nordens fremste eksperter på borganlegg fra folkevandringstiden, Michael Olausen, trekkes frem med en artikkel fra 2008: «Når aristokratien flyttate opp på höjderna». Forfatteren anser borgene som en motesak for eliten.

Disse elitene hadde god kontakt med Romerriket og romerhæren eller handelsforbindelser med Romerriket. Borganleggene dukker opp i slutten av romertid, med tyngdepunkt på 400-tallet. Etter ca. 150 år forsvinner anleggene, noe som kan knyttes til katastrofen etter 536. (Klimakrisen som skapte hungersnød i kombinasjon med Den justinianske pesten). Olausen mener borganleggene har store symbolske og ideologiske manifestasjoner. De hadde en funksjon i et større fysisk og mentalt landskap, og den politiske makten var intimt forbundet med religiøs og rituell makt. Folkevandringstidens uroligheter kan likeså mye ha vært interne stridigheter om makt og posisjon som ytre fiender på vandring.

I en doktoravhandling i 2014 ved NMTU (omtalt i bygdeboken) om endringer i krigføring i Midt-Norge i perioden 100 – 900 og om sammenbruddet av Romerriket og bruken av nye våpen blant krigførende, fortelles det om bygging av borger i en alles kamp mot alle. Også i denne avhandlingen er det katastrofen etter 536 som setter en stopper med rene anarkitilstander.

På hjemmesiden til Frode Iversen finner vi en interessant og bredt anlagt analyse (2019) av

Fra nordsiden går det en sti opp mot bygdeborgen.

forholdet mellom folk, land og lovområder i Skandinavia i perioden 500 - 1350 basert på 170 000 jernaldergraver, 1700 bygdeborger og 130 kongsgårder i Sverige og Norge. Frode Iversens studie viser at det er en sammenheng mellom lovområder og tettheten av graver og bygdeborger i Norge og Sverige. Borgarting lovområde omfattet småkongedømmet Vingulmark i Viken der Midtåsen- og Østensjøområdet inngår. Analysen viser at Borgarting lovområde hadde stor tetthet av graver, bygdeborger og befolkning i perioden ca. 500 – 800. Stor befolkning gir ofte grunnlag for sosiale skillelinjer. Bygging av en borg er et stort prosjekt, neppe noe for småbønder. Det er derfor rimelig å regne med at det var den regionale elite som kunne organisere og bekoste et anlegg. Lidvikinger oppgis som navn på folket som bodde her og på vestsiden av Oslofjorden. Området rundt Østensjøvannet har relativt sett stor tetthet med graver som burde speile befolkningsgrunnlaget.

Maktlandskapet

Det politiske maktlandskapet på 500-tallet i Norden var delt opp i en rekke småriker som på 700-tallet var skrumpet inn til færre, men større enheter. UiO har lagt ut noen kart som illustrerer rikestrukturen. (Se: Frå alliansar med ringsverd til kongemakt - Norgeshistorie). Kan

vi tenke oss at Ljanselva rett under Midtåsen som en grensebekk mellom to områder i landskapet? Også Frode Iversens analyse av makstrukturen kan gi støtte til en slik mulighet.

Rundt Østensjøvannet var det god jord og store gårder. I tillegg til Østensjø er det tre vingårder Abildsø, Ryen og Skøyen som også ble ryddet tidlig. De andre gårdene vi kjenner i dag var, etter navnet, ennå ikke ryddet. Etter navnet å dømme er Østensjø eldst. Opprinnelig kan Østensjø ha vært en gård med utmarksinteresser lenger sør, kanskje mot Ljanselva. Også vingården Abildsø kan ha hatt interesser lenger sør. Østensjø gård kan ha vært den største og dermed den mektigste og rikeste gård i det som i middelalderen gikk under navnet Oslohverfi – Oslogrenda. Vi kan derfor tenke oss et territorielt interesseområde for Østensjø helt mot Ljanselva. For å beskytte gården mot angrep kan det ha vært militærstrategisk riktig å anlegge en bygdeborg på et egnet sted i god avstand fra gården. Vi kan også tenke oss Abildsø som mulig aktør. Ryen og Skøyen er de to andre fra samme tid som mulige borgbyggere, da kanskje sammen med Østensjø og Abildsø. En skanse mot inntrengere til den gode og fruktbare jorda. Midtåsen eller Mellomåsen forteller kanskje noe om strategisk beliggenhet. Plasseringen dekker mulige inn-

trengere fra fire retninger. Dette er selvsagt ren gjetning om et mulig situasjonsbilde i romertid/folkevandringstid.

I andre områder ligger bygdeborgene i en regelmessig spredning i landskapet som fører tanken til en betegnelse som «et beskyttelsesnett», noe som kan vitne om godt organisert samfunn. I deler av Akershus, viser Oslo nabo-kommuner Asker og Bærum i vest og Skedsmo i øst et mønster der bygdeborgene er samlet i grupper. På Kolsåstoppen i Bærum ligger det hele 4 borger, på Skaugumsåsen i Asker er det 2 og med en tredje på sydsiden av Semsvatnet og tre bygdeborger finnes nær hverandre i Skedsmo. (Nikolay nr. 57/1 – 1992). Vi har nevnt Vestfolds 53 borger og i Østfold er det rundt 70 bygdeborger.

På Blåsen i Stensparken er det utydelige rester etter en mur. Her lå trolig jernaldergården Stein som er forsvunnet, men navnet kan kanskje vise til den tidligere borgen. Det samme gjelder steds- og stasjonsnavnet Borgen ved Vestre Gravlund. Det meste i indre by er naturlig nok forsvunnet.

Med dette som bakgrunn, kan det ha vært flere bygdeborger i nærheten av Midtåsen? Vi har

nevnt Ryen varde og muligens Tallberget. På en høyde rett øst for Skullerud gård er det en samling stein som kan minne om rester etter et anlegg. Nå ligger store deler av det aktuelle området i Oslos byggesone, slik at flere mulige anlegg kan være utslettet ved vei- og boligbygging eller rett og slett fjernet uten å kjenne til at det kanskje var et kulturminne. Etter analysen til Frode Iversen kan vi godt anta at det var flere bygdeborger i området.

Bygdeborger som mystiske steder

Hva skjedde egentlig på høydedragene der murene ble satt opp? Den livlige debatten rundt bygdeborgenes opphav og funksjon gjør dem til ekstra mystiske steder.

Gjennom historien har ruinene fra bygdeborger blitt knyttet til sagn, noe som ga lokaliteten forklaring for lokalbefolkningen. Noen slike sagn ble til vandresagn og ofte forbundet med tyver og røvere. Et slikt sted finner vi i Østmarka på Tjuvstuåsen (Tjuvåsen) i Rælingen 340 moh. med god utsikt over Øyeren og store deler av Rælingen. Navnet skal åsen ha fått etter en hytte på toppen hvor røvere kunne sitte å ha oversikt over trafikken nede ved Øyeren. Herfra kunne de planlegge plyndringstokt mot forbipasserende bønder og andre veifarende, og så trekke seg

trykt tilbake til den uveisomt beliggende hytta, skriver Even Saugstad i Østmarka fra A til Å. Historien sier at hytta opprinnelig var en jernalderrøys eller bygdeborg hvor folk kunne skjule seg når fiender truet. Flere anlegg har fått navnet sitt knyttet til røvere, slik som Tjuvborgen i Ådalen og Røver'n ved Goksjø. Disse to har sagnomsuste beretninger. Den første om Tiril-Tove. (Hør gjerne noen av disse sagn på YouTube, lagt ut av UiO: Sagnomsuste bygdeborger - Norgeshistorie.

Det er ikke kjent at sagn var knyttet til Midtåsen. Derimot

I turguiden til Miljøprosjekt Ljanselva er det en skisse som viser adkomst fra Skullerudkrysset til bygdeborgen.

kjenner vi til at på 1930 og 1940-tallet var det et spennende sted for lek. Kjell Kristoffersen på Bakkeløkka har fortalt at han og andre gutter var godt kjent med ruinen de ofte lekte i. De klatret opp den bratte vestsiden fra Vinterveien og inntok bygdeborgen uten at de visste noe om dens historiske bakgrunn. Men at fantasien om det mystiske stedet fikk spillerom, kan det neppe være tvil om.

Sammenfatning - funksjoner og datering

Hvordan anlegget på Midtåsen skal tolkes vil, som for bygdeborger ellers, fortsatt være en forskningsoppgave. Etter flere befaringer, sist med professor Frode Iversen ved Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, 28. mai 2020 sammen med arkeolog Frode Ciljan Jakobsen fra Østensjø historielag, var det enighet om at murrestene på Midtåsen er et typisk uttrykk for et forsvarsanlegg, i likhet med mange andre anlegg Frode Iversen hadde besøkt. Samme konklusjon ble trukket av arkeolog Christian Henrik Lindh, som skrev sin mastergradsoppgave om Vestfolds 53 bygdeborger i 2018, etter befaring til Midtåsen høsten 2019. Likhetspunktene er mange, men om bygdeborgene hadde en overordnet militær-strategisk funksjon er uklart. I denne sammenheng kan vi ikke se bort fra at Midtåsen-anlegget har vært i drift i perioder med forskjellig utnyttelse. Ombygging fra en funksjon til en annen er også en mulighet.

Fra bygdeborgene i Vestfold ble de fleste tolket til å dekke flere funksjoner. Midtåsens beliggenhet og utforming går som nevnt primært i retning av en forsvarsfunksjon, men vi må også inkludere tilfluktfunksjonen fra folk på gårdene i nærområdet. Ser vi på ferdselsveiene kan borgen også ha vært et anlegg for overvåking av ferdsel. Ferdselsveier er en faktor som i stor grad er felles for de ca. 400 påviste bygdeborger i Norge. Særlig veien vest for Midtåsen som forbinder Østensjøområdet med bygdene sørover er naturlig å trekke inn i denne vurderingen. Tenker vi oss Ljanselva som en grenselv kan borgen også ha tjent som en grensepost. Midtåsen kan ha vært et sentralt kryss i flere sammenhenger. Gjetninger om at den eldste gården Østensjø sammen med de tre vingårdene Abild-

sø, Ryen og Skøyen rundt Østensjøvannet bygde en borg på et strategisk sted mot inntrengere, kan være en mulig forklaring.

Tidsfastsettelsen må vurderes ut fra at anleggets driftstid kan strekke seg over en lengre periode med forskjellige funksjoner avhengig av ytre forhold. Under befaringene ble bronsealder nærmest utelukket, helleristninger og skålgroper er ikke påvist i det aktuelle området. Eldre jernalder (500 f.Kr. – 500 e.Kr.) er oppgitt i kulturminnedatabasen Askeladden. Legger vi de siste C-14 analyser til grunn for kokegro-pene, ildstedet og jernaldergravene i området ved Skøyengårdene med nærhet til veitraseen sørover, kan bygdeborgen ha hatt funksjoner fra begynnelsen av vår tidsregning til slutten av 900-tallet. Den mest urolige tiden må antas å ha vært fra rundt 400-tallet da det vestromerske riket gikk i oppløsning. Altså overgangen mel-

Riksantikvarens beskrivelse av Midtåsen, kulturminne-ID 80121-1:

Bygdeborgen ligger på åsens N-lige del, hvor det er et naturlig begrenset bergområde, avgrenset mot N av en ca. 3m høy knaus som danner et brystvern. Mot N og NV har knausen bratt fall, der er en isskurt flate med litt mose og lav. Ø for knausen et lavere parti hvor det kommer en sti opp fra N, her er et 2-3m høyt relativt bratt fall. Videre N-over danner åsen en tunge med slakt fall mot N og bratte sider mot Ø og V. Det er lett adkomst fra denne kanten. I N-skråningen, nederst i den delen hvor berget går i dagen, og hvor den bratte skråningen på Ø-siden begynner, ligger 2 parallele, usikre murrester, steinene ligger spredt i nokså bratt helling. Borgen har bratt fall både mot V og Ø, til dels stup, og de delvis blanke svaene har gitt nok vern. Borgen avsluttes mot S mot en liten senkning som går på tvers av åsen i retning VNV-ØSØ. Her er det tydelig mur, den går i en bue og er ca. 20m lang, bygd av både større og mindre, dels skarpkantete stein. Muren er rast ned skråningen mot S og er nå flere meter bred. Mot V ligger den oppå berget. Helt i SØ murrester 2-3m lavere i ca. 3m lengde. Møget utrast. Senkningen fortsetter som en avsats på V-siden av knausen som muren ligger på, og det er tydelig mur tvers over passasjen noen meter nederfor hovedmurens NV-ende. Det er nesten kontinuitet mellom murene. Denne muren er 10-12m lang NNV-SSØ. Ingen spor etter vann inne på borgområdet.

lom romertid/folkevandringstid (0-400/400-550). Flere folkegrupper var på vandring som medførte strid om territorier. Vi kan gjette mye,

men uten nærmere undersøkelser må vi nok greie oss med det vi har forsøkt å antyde til nå.

Kilder:

- *Bygdeborger i Vestfold. Symbolikk, skikk og bruk belyst ved lokaliseringsanalyse.* Christian Henrik Lindh. Masteroppgave i arkeologi 2018. UiO: Institutt for arkeologi, konservering og historie. Det humanistiske fakultet.
- *Knut Sprauten og Alf Lystad: Historien om Nordre Skøyen Hovedgård gjennom 600 år.* Historieutvalget for Nordre Skøyen Hovedgård 1985.
- *Østmarka fra A til Å, Even Saugstad, Frie Fuglers Forlag 2000.*
- *Sarabråten – godset i skogen, Even Saugstad, Frie Fuglers Forlag 2016.*
- *Sør i Aker, Søndre Aker Historielag. Årbok 1982.* Lise Henriksen. Gårdsbosetningen i Søndre Aker i eldre tid.
- *Sør i Aker, Søndre Aker Historielag. Årbok 2005.* Lise Henriksen: Gammel bosetting ved Nøklvann og Elvåga i Østmarka.
- *En nyopptdaget bygdeborg ved Maridalsvannet av konsulent Kjellaug Hov, Universitetets Oldsaksamling, Nicolay nr. 57/1 1992.*
- *Bygdeborgen på Storaberget gir innsyn og turopplevelser av arkeolog Sveinung Bang-Andersen, frá haug ok heiðni nr. 2 2018, Rogaland Arkeologiske Forening.*
- *Bygd som borg - eller til annet formål? av arkeolog Sveinung Bang-Andersen, frá haug ok heiðni nr. 4 2018, Rogaland Arkeologiske Forening.*
- *Fantastiske Marka:5 turer til bygdeborger i Oslomarka.* Blogg av Martin Kvist, 9. juni 2020.
- *Turguide- Ljanselva miljøpark. Miljøprosjekt Ljanselva og Oslo Elveforum. Oslo 2018.*
- *Rapport fra arkeologisk utgraving i bygdeborg Kiste, 31/60, Siljan, Telemark, Ingrid Ystgaard. Kulturhistorisk museum, Oslo 2005.*
- *Spydeberg bygdebok. Det skjedde i Spydeberg. Istid til opplysningstid. Bind 4. Per Kristian Skulberg. Spydeberg Bygdebokkomité 2019.*
- *Frode Iversen 2019: Between Tribe and Kingdom – People, Land and Law in Scandza AD 500-1350. Avaldsnesprosjektet. iversen-2020-between-tribe-and-kingdom-scandza-500-1350.pdf (uio.no)*
- *Akersgårder. Hovedbølenes eierrekker, Henning Sollied. Akers Sogneselskap 1947.*
- *Store norske leksikon og Wikipedia.*
- *Kulturminnedatabasen Askeladden.*

En kortversjon av artikkelen om bygdeborgen på Midtåsen sto i Rundt vannet nr. 18, september 2020 og i Sothøna nr. 61, desember 2020.